פורסם בזמן תפס"ן-גחליליות 19
https://www.hatafsan.com/post/%D7%92%D7%97%D7%9C%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%AA-19-%D7%9E%D7%94%D7%91%D7%99%D7%93%D7%95%D7%93-%D7%90%D7%9C-%D7%94%D7%91%D7%93%D7%99%D7%93%D7%95%D7%AA

מהבידוד אל הבדידות[1]

פיליפ לאזניה

"ce qui parle n'a affaire qu'avec la solitude.[2]" J. Lacan

הבדידות "המודרנית", כבעיה אנושית, החלה בערך במאה ה-XVII. היא הופיעה בתרבות כמו מציאה: האדם יכול להיות לבד עם עצמו. לפני כן, בהיות אלוהים קיים, הוא מעולם לא היה לבד: כאשר האדם היה לבד, כשהיה ללא אלוהים, זאת [כבר] לא הייתה אותה בדידות. באותה תקופה מאוד התעניינו ברובינזון קרוזו והתעניינו במידה רבה בבדידות של מספר אצילים, עשירים בריטים, ששילמו לאנשים בכדי לחיות לבד במשך שנים בפארקים שלהם ב-"solitudes" – זה היה השם שניתן למקומות אלה – ולאחר מכן הם התבקשו לספר על ההתנסות הזאת. זה נחשב כחקר של האנושי. דגש זה הופיע בד בבד עם גילוי הסובייקט. הסובייקט בהגחתו הינו לבד: הסובייקט, הסובייקט המודרני הוא המצאה של ז'אן-ז'אק רוסו. עבור רוסו, האדם נולד בודד ונכנס לחברה רק בזמן שני, ובפרספקטיבה של רוסו הוא אף פעם לא מתרגל לכך, ויחשיב תמיד את החברה כדיכוי, אלא אם כן זה יוחלף באמנה מוסכמת, האמנה החברתית.

סוף האמנה

אבל אנו מצויים בתקופה של סופה של הנחה זאת בדבר האמנה החברתית. כל העולם מסכים לומר שהאמנה הזאת נעשתה רופפת/רעועה [précaire] . כאשר אנו מדברים על רעוע, בקשר לפציינטים שאנו פוגשים, אנחנו מדברים על משהו, שיעסיק בעתיד הקרוב את כל העולם, מפני שאי היציבות של הרעוע [précarité], כל אחד יודע זאת, נוגעת באופן אוניברסלי בהוויה האנושית. אין להחשיב רפיפות [précarité] זאת רק במישור הכלכלי. אנו בתקופה בה, כפי שאומר ז'אק-אלן מילר, האחר אינו קיים, תקופה בה הבדידות לכשעצמה נעשית בעייתית. למעשה, מהר מאוד מצאה הפסיכואנליזה שלהיות לבד זה נלמד: לומדים, מהפרספקטיבה של החינוך, להפוך להיות לבד, ולומדים לשאת את תחושת הבדידות ולחקור אותה. הפסיכואנליטיקאים האנגלוסקסים חקרו לעיתים קרובות משהו מהבידוד ומהבדידות. אולי זה מפני שבריטניה היא אי! הפסיכואנליטיקאים

[1] La Sagna, P., *De l'isolement à la solitude*, La Cause Freudienne #66, Citoyen symptôme, https://www.cairn.info/revue-la-cause-freudienne-2007-2-page-43.htm#

[2] Lacan J., Le Séminaire, livre XX, Encore, Paris, Le Seuil, 1975, p.109.

האנגלוסקסים, חקרו אם כך את מה שמאפשר להיות לבד: זאת היכולת בעבור הסובייקט להפריד עצמו ממה שמושך/משדל אותו.

התפרדות מהשידול [se séparer de la sollicitation]

במונחים לאקאניאנים , זאת היכולת להתפרדות ממה שמענג וממה שיוצר ריגוש: פעילויות, ההורים בעבור הפעוטות, האחרים בעבור היותר גדולים, אבל גם הפנטזיות וכל מקורות הגרייה, אפילו סמים. ניתן אם כך לבודד את עצמך הודות לגרייה. התיזה שלי היא שהבדידות אינה בידוד. לבודד את עצמך זה אופן לחמוק מהבדידות. בידוד עצמך, יכול להסתדר היטב עם אובייקט שמגרה את הסובייקט - סם, פנטזמה, מחשבת שווא – מבלי שתהיה ההיווכחות, ולו המזערית, בבדידות. הבדידות היא למעשה הפרדה מה**א**חר [séparation] ולא ההדרה [exclusion] של ה**א**חר, כפי שקורה בבידוד. בכדי להיות נפרד [séparé], צריך להיות גבול משותף. יש לנו גבול משותף עם ה**א**חר כאשר אנו מצויים בבדידות, בעוד שהבידוד הוא הסירוב לגבול. הבידוד הוא קיר. ואנו נמצאים בתקופה של בניית מבודדים, מפני שאיש כבר לא יודע הרבה על היכן מתחילים או היכן מסתיימים הגבולות.

שקט ובדידות

הבדידות יכולה הייתה להיות מתוארת, כתמיד על ידי פסיכואנליטיקאים אנגלוסקסים כמו מלאני קליין, כשאיפה. תחושת הבדידות גורמת לגילוי שאיפה סודית של ההוויה האנושית, השאיפה להיות מובן, מבלי שיהיה צורך במעבר דרך הדיבור. זה די מוזר שפסיכואנליטיקאים מדגישים נקודה זאת, אך די ברור שאם פוגשים אנשים בכדי להיכנס עמם לשיחה, הרי זה בשל משאלה סודית, שמשהו שלא ניתן להיאמר יובן על ידי האחר, משאלה סודית להיות מובן מבלי שיהיה צורך בדיבור. להיות לבד זה גם להיות מסוגל להשתחרר מהדיבור. זה הולך הרבה אל מעבר ל-להפריד עצמך כפשוטו, מהנוכחות של האחרים, מפני שזה רוצה לומר: להפריד עצמך מדיבורך שלך, מהדיבור שלך עצמך, ולהיכנס באחת לחברת מה שלא מדבר. קרל קראוס, שהיה אויב של הפסיכואנליזה, אמר שיש שני אויבים לאנושות, המאיימים על היושרה שלנו: אלה שרוצים להרוג אותנו ואלה שרוצים לדבר אלינו. והוא הוסיף: "החוק מגן עליכם רק בפני הראשונים, השניים אם כך, הם יותר מסוכנים." כמובן שאיש זה היה די סינגולרי, אך הרעיון שהדיבור מאפשר לפגוש את האחר היא אולי מחשבה משונה. אתה יכול לבודד את עצמך מהאחרים בכדי להגן על בדידותך, אבל מאחר והנך לעיתים קרובות בשיחה עם עצמך, להיות לבד מניח שאתה יודע להתנתק מהמחשבה שלך, שאתה יודע למצוא היעדרות שלך עצמך. זה במיוחד נכון בבדידות הנשית המתוארת על ידי מחברים אחדים כמו מרגריט דוראס. בדידות ייחודית שכזאת היא זאת המסופקת על ידי אהבה שהוגשמה, מפני שלדעתה, והייתה זאת גם דעתו של לאקאן, האהבה המוגשמת מובילה לבדידות.

הבדידות הבלתי נמנעת

לשבח את הבדידות - היכן שאפשר היה לחשוב שעם הפסיכואנליזה מדובר בקידום הקשר, החליפין, התקשורת – יכול להראות שערורייתי! הבדידות מאידך נותנת גישה למה שהוא בלתי אפשרי לחליפין, כלומר לתקשורת, מה שאינו סחיר, מה שלא מדבר, מה שלא ניתן לומר ושקורה כאשר

ניצבים לא רק נוכח החסר ב**א**חר, היעדרותו, אלא גם [נוכח] ההעדר שאנו הננו ביחס לעצמנו. חסר לנו בן הלוויה הקבוע שלנו שדוחף אותנו להיות לבד ואשר שמו הוא ה-אני.

האתיקה האנגלוסקסית העכשווית, האמריקאית הפעם ולא רק האנגלית, מנגידה שני סוגי אתיקה: האתיקה של הערכים, אידיאלים וחובות ומאידך אידיאל חדש, יותר נשי, שהוא זה של *care*, כלומר האידיאל של חמלה, חובת העזרה, האידיאל שדורש להתייחס באמפתיה לאחרים, לסחור איתם, להיכנס לקשר, לתפוס את אומללותם, צערם ורגשותיהם. התלהבות זאת מהאמפתיה מוצבת לעיתים קרובות כדבר אשר באמצעות החמלה, ימהל את האפקטים ההרסניים של האידיאלים של סחר-חופשי.

שיכלול הבדידות וניתוץ הבידוד

הפסיכואנליזה לא מתמקמת בצידה של אמפתיה זאת. היא חושבת, קודם כל, שהגישה הזאת לכאב או לבדידות של האחר היא אשליה, אך בעיקר, שלא על כך מדובר בפסיכואנליזה: אין המדובר בכניסה לקשר עם האחר אלא כניסה לקשר עם הלא מודע שלו, עם מה שהכי מזוקק משלו. בכדי שתהיה גישה לשם יש צורך שתהיה גישה לדברים שהופרדו, לדברים נסתרים. לא ניתן להשיג דברים נסתרים אלה מבלי להיות בבדידות מסוימת. להיות אנליזנט אינו בהכרח יחס לאנליטיקאי כאל **א**חר עמו חולקים רגשות, אלא בכדי ללכת אל היותר עמוק של עצמך בבדידות מסוימת, בכדי לייצר/לפברק [fabriquer] בדידות חדשה שתאפשר בסיס פעולה סולידי בכדי לפגוש את האחרים. בעבור האנליטיקאי, אין מדובר אם כך על חדירה לרגשות הבדידות של הסובייקט שבא לפוגשו, גם לא לנתץ את בידודו, אלא לתפוס מקום לצד בידודו בכדי לראות אם אפשרי, יחד עמו, לבנות בדידות חדשה, פחות רעועה [précaire], שהחל ממנה הוא יוכל לנתץ את בידודו. מה שיש להגיע אליו, היא בדידות פחות רעועה. היות מבודד חברתית הנו לעיתים קרובות סימן לכך שסוג מסוים של בדידות לא נבנה, מפני שסובייקטים מסוימים חיים לחלוטין לבד אך אינם מבודדים ואחרים חיים בהסתגלות לכאורה לקבוצה, יש להם חברים, קולגות אבל הם לחלוטין מבודדים, בכך שאין להם עם איזה מישהו קשר אמיתי, מגע אמיתי. מישהו אמר לי לאחרונה שאם היה נמנע מהאחרים, אלה שיכול היה לאהוב, זה היה כדי להימלט מהכאב של הדחייה. הכאב מהדחייה מונע מלראות שהסובייקט הזה יוצא מהשיחה, כלומר מהשיח בכדי להימנע מהחור שהוא חופר מסביב לעצמו.

מסתגל/בלתי מסתגל

הנה לדוגמא מקרה של בחורה צעירה שפגשנו במרכז הפסיכואנליטי ליעוץ ולטיפול, שברחוב שברול בפריז שמקבל הרבה סובייקטים מבודדים -המקרים מקובצים ב-Unité Précarite[3]. אישה צעירה זאת מייצגת היטב סוג של הסתגלות לרעוע, אך הסתגלות-לכאורה זאת מכסה על בידוד רדיקלי. מפני שיש שני אופנים להיות מבודד, האופן המסתגל והאופן הבלתי מסתגל.

סוציולוגים אמריקאים מסוימים משנות השישים, חשבו שמה שעושה שהאינדיבידואל יהיה אחד, סובייקט אחד, למשל ב-"foule solitaire", זה שהוא יכול להחליט על הסתגלותו או אי הסתגלותו.

[3] המקרים נרשמים כעבודה ברבים של הצוות המטפל

מבין מחברים אלה, דויד רייזמן[4] אמר שבמודרניות המסתגל והבלתי מסתגל מאוד דומים. משם העובדה שמי שהיא מסתגלת מפני שיש לה מקום עבודה, הופכת באיטיות לבלתי מסתגלת כשהיא מאבדת אותו, וכשהיא מוצאת שוב עבודה היא נעשית מחדש מסתגלת. אלה הם אנשים שמכורח חברתי או דחיפות לא יודעים מה יוצר את הסתגלותם. לא היה להם הזמן לבחור, היה להם בדיוק הזמן להשתתף בדחיפות בה הם מצאו עצמם מסתגלים או בלתי מסתגלים מבלי שתהיה להם בחירה. ואפשר היה לחשוב שיש לסובייקט איזשהו מרווח ביחס לתפקיד החברתי שלו, ההסתגלות שלו, שמשאיר לו בחירה כלשהי ביחס להכרח הזה של הסתגלות/אי-הסתגלות. בל נבלבל בין ההסתגלות לכאורה לבין המקום של הסובייקט נוכח אי ההסתגלות.

לא להיות מקצועי

הפסיכואנליזה לא מכוונת להתייחסות אמפטית של בדידותו של הפציינט או בידודו. לעומת זאת, ב CPCT התהליך הצריך יותר מדי זמן. כאשר הטיפול כולל רק ששה עשר מפגשים, לא שואלים את הפציינט איך הוא מסתדר עם הבדידות. בכדי לעבוד עם אנשים מבודדים, להיפך, העובדה שפגשת בעצמך את הבדידות שלך, מהווה כוח. מפני שהאנשים מרגישים, הם מרגישים את איכות הבדידות של בן השיח שלהם, הם תופסים אותה. כאשר הסובייקט בסיטואציה דרמטית, בסיטואציה של בידוד ושל אי יציבות אבסולוטית, יהיה לו קשה להיכנס לקשר עם מי שמקבל את הווייתו הכואבת, באופן מקצועי או טכני. הפיכת הסבל של מישהו לבעיה טכנית זה לגרום לו לאבד את הרכוש היחיד שנותר לו, המזוודה האחרונה שלו. הסבל הזה שלא ניתן להשוואה (וכל מה שלא ניתן להשוואה אינו ללא ערך), יהיה זה שתדיר יהפוך לבעיה סוציאלית. זה לא מה שקורה ב-CPCT , מפני שלא משתמשים בשום טכניקה התייחסותית שמעוגנת באי-היציבות. כל סובייקט שהוא, יהיה רגיש לכך שהאחר שהוא פוגש לא יתמקם בקשר מקצועי, במובן הטוב שלו.

אנו מוקיעים בכך את מה שבהתמקצעות של הקשר, הופך כל קשר לקשר מקצועי. אנו מכירים את כל ההבדל שישנו בין קשרים מקצועיים וקשרים חבריים. וגם, שההרחבה של ההתמקצעות גורמת לכך שכל הקשרים הופכים להיות קשרים מקצועיים, עד כדי כך שבזמן הנוכחי לרבים מהאנשים יש אך ורק קשרים מקצועיים. ובאחת, ברגע שהם באבטלה, כבר אין להם בכלל קשרים. אפשר כבר לראות שהקשרים המקצועיים האלה הם שקריים והם חלק מהשידול, מהריגוש שמביאה חברה שקרית, שיוצרת מחסום למפגש עם הבדידות במובן הטוב שלה, כלומר מה שהנך יכול להיות כעצמך כשאינך עסוק בעיסוק שקרי.

הממשי של הבדידות

כשפוגשים בדידות ממשית, מאמתים את אי-הקיום של ה**א**חר. זה שאין אחר עלול לפתוח דלת לדאגה עמוקה, לכאב או להתלהבות. זה לא ידוע מראש, והאנשים שאנו פוגשים באופן כללי חוו בעיקר דאגה עמוקה ולא התלהבות. אך זה מורגש, זה נראה במקרים אחדים, ובמעט פגישות, הסובייקטים יוצאים עם תחושה שבחוויה שלהם עצמם, משהו שווה. הדגשנו שישנם אנשים שיש להם קשרים חברתיים ובכל זאת הם מבודדים להחריד: אלה הפוגשים רק את הדומים להם. זה יוצר

[4] Cf., Riesman D., La foule solitaire, Anatomie de la société modern, Paris, Arthaud, 1964

צורה של בידוד: נמצאים ביננו לבין עצמנו, כלומר בחברת עצמך, וכפי שאמר זאת פול וואלרי, "אדם בודד הוא תמיד בחברה גרועה".

בפסיכואנליזה, הסירוב [refus] לאחר, הוא משהו שבמידתו המיירבית מוביל לצורה של שיגעון שנקרא פרנויה, וזאת נקודת המוצא של לאקאן. הוא נותן לנו דוגמא מצוינת לכך ב- *מיזנטרופ* של מולייר, שם הוא אומר לנו, ישנו מקרה בו הסובייקט מוצא בצהלה סיפוק מריר מעמדה של קרבן מבודד. עצם הדוגמא של הבידוד הסובייקטיבי היא הדוגמא של הקורבן המבודד והלא מובן, ועמדה זאת נוחה בכדי ליצור את הרושם שיש לך אחידות, אחידות ממשית. בשל סיבה זאת הקורבן תמיד תובע, מפני שדרושה ההכרה בכך, כמובן בסבל אך יותר מכך, באחדות של הסבל הזה. זה בהחלט משהו שאין לשכוח. אצל חלק מהפציינטים, הסטאטוס הזה של קורבן שנותן לסובייקט אחידות ממשית, מאפשר להם לפעמים להחזיק ב- *Ego*, באני שהוא מספיק סולידי בכדי להתמודד עם החברה. אם כך, זה משהו שיש לכבד, משהו שלא נוגעים בו ושלא מעמידים בספק מפני שזאת משענת בהחלט לא נוחה, אך בכל זאת משענת של הסובייקט.

בדידות של האחד או האחר

מדוע כל כך נאחזים בהיות אחד? זה בדיוק בכדי לחמוק מהמפגש עם אחר שיכול להעלם, ולעיתים קרובות הסובייקטים אומרים זאת: "אני לא רוצה ללכת לקראת אנשים מפני שאני מפחד שהם ילכו וזה יהיה נורא," או לדוגמא דוגמא ביחס לנשי "אני לא רוצה פרטנר מפני שאחר כך הם תמיד עוזבים ומשאירים אותי לבד." למעשה מה שגורם לכך שהאחר מעורר פחד, זה שהוא יכול להסתלק, כלומר שהוא יכול להעלם. אבל מי הוא אותו אחר שיכול להעלם? אפשר לחשוב קודם כל שמדובר באימא, באבא, בהורים, האחר של האהבה, אבל בעבור אחדים מה שיכול להעלם זו השפה לכשעצמה. אני מתייחס כאן למקרה של פציינטית שעבדה – היא כבר לא עובדת מזה שנים – אך היא עובדת בניסיון לייסד מחדש שפה, כלומר לגרום לכך שהמילים תשארנה יחד ושהאחר של השפה לא יעלם לחלוטין. אפשר לומר שזוהי פעילות של השתלבות מחודשת [réinsertion] לתוך האחר של השפה.

באופן כללי, בפסיכואנליזה, עובדת ההימנעות מהאחר נמצאת במשבצת של הנרקיסיזם ונאמר שאלה שמצויים ברפיפות גדולה [précarité] או בבידוד גדול מסרבים לטרנספרנס. הם מסרבים לטרנספרנס מפני שזאת היא החזרה [répétition]: הטרנספרנס מוביל אותם לחזור על התנסויות מכאיבות. מאחר והם יודעים שכל אהבה נגמרת רע מאוד, הם נמנעים גם מאהבת הטרנספרנס. מה שנהדר ב CPCT זה שאין להם את הזמן להתאהב וזה מרגיע אותם שלא מתחייבים לזמן ארוך. זה כלל לא בדיחה: ישנם אנשים רבים עבורם קשר ללא גבול הוא קשר שיחולל חזרה על קשרים קודמים שגבולותיהם היו יותר מדי מהירים ויותר מדי טראומטיים. שם יש משהו שדורש תיחום. לאור זאת, האם העובדה שהאחר לא קיים, פירושה שמשעינים את ההשערה - שנעשית על ידי אנליטיקאים אחדים - שלאלה שאנו פוגשים יש פגם נרקיסיסטי, שבירות נרקיסיסטית ושיש צורך לחזק את הנרקיסיזם שלהם? אנחנו לא חושבים שזה העניין. לעומת זאת ברור שכאשר נמנעים מלהתעמת עם ההיעדרות של האחר/הזולת בגלל שזה מכאיב, נוצר מצב בו האדם מוצא את עצמו ברצף שלאקאן תיאר כמו מפגן: של פיתוי לתוקפנות. בקליניקה, החל בפגישות הראשונות, מדובר

על להרתיע מאופן שכזה הנכרך סביב המפגן, פיתוי, תוקפנות. ברגע שנמנעים ממלכודת זאת, מתחיל דיאלוג אמיתי.

כאשר העולם נמחק השתיקות מתחילות לדבר

מה שיש לכוון אליו זה שהגילוי שה**א**חר לא קיים, לא מסלק עבור הסובייקט את החשק לאיווי של ה**א**חר. מה שניכר במקרים קליניים רבים זה שהאיווי של ה**א**חר, נמצא שם. האיווי של ה**א**חר הוא משהו שונה לחלוטין מהחיפוש אחר האחדות [unité]. במקום ה**א**חר שאינו קיים, האדם המציא את האחדות, ולאקאן חושב שאחדות זאת, פולחן זה של האחדות, סיפק את הצופן [chiffrage[5]], ועם הצופן, המדע והאדם מצאו את עצמם עם פרטנר חדש. הפרטנר החדש אינו ה**א**חר, האחרים/הזולת או אלוהים אלא הוא העולם. הפרטנר של האדם המודרני הוא העולם, העולם כולו, אבל עולם בו ה**א**חר נעלם קצת יותר כל יום, זה ברור, מאחר והכול הינו קורבן של המדידה, כלומר של האפקט של ה**א**חד [l'Un]. בתוכו של העולם הזה של יחידות הצופן ושל המדע, נשאר מה שמדבר. מה שמדבר אינו בהכרח סובייקט וזה שמדבר אינו בהכרח מה שמדבר: מה שמדבר מורגש אצל מישהו כאשר הוא מפסיק לדבר. זה בשתיקות שנשמע מה שהכי מדבר. מה שמדבר אומר לאקאן בסמינר XX, אינו קשור אלא לבדידות.

מקלט בטוח?

משמעות הדבר שמדברים לגמרי לבד, אבל יותר מכל שמהרגע שאתה מתחיל לדבר, אתה לא פוגש רק את העובדה שה**א**חר נעדר, שהוא לא עונה, אלא שאתה מגלה עוד משהו שהוא האפקט של היעדרות זאת. אפקט זה הוא שהידע, מה שאפשרי לך לדעת על עצמך, על העולם, על הלא מודע, מנותץ/נשבר, שכבר אין לו אחדות [unité] ושיש משהו בידע הזה שאינו ניתן לידיעה ושזהו הידע הלא מודע. פירוש הדבר שאין גישה ל**א**חר: שיש גישה רק לאפקטים של השפה או של הלא מודע, מה שנותן מושג לגבי הבדידות האמיתית. זה במעשה הכשל, במילה, אמירה, שפוגשים הכי טוב את ה**א**חר. פוגשים את ה**א**חר הזה כשיח אחר – השיח של ה**א**חר – שמפתיע את הסובייקט בעיקר בכך שזה יוצא מפיו, בקושי מושמע, נעלם. וברגע שזה נעלם, מופיעה תחושת הבדידות. זה עם הרבה בדידויות קטנות כאלה שיכולה להיבנות בדידות סולידית, בדידות שלך. החל ברגע זה, אפשרי כבר לא לפחד ללכת לקראת **א**חר שעלול להיעלם מפני שתמיד אפשרי להיות "מחפש מקלט"/"פליט" בתוך הבדידות הזאת.

בכדי לסכם, הפסיכואנליזה באוריינטציה הלאקאניאנית לא מכוונת אל התקשורת, היא מכוונת למסירה, וזה לא אותו דבר. כשמדובר על מסירה, בעבור זה שמדבר, זה המקום, עבורו, של מה שלא מדבר ומה שמקדמים בברכה, בעבור זה שמקבל את מה שנמסר זה למעשה, מה שלא מדבר, וזה במלא מובן המילה, זה שלא מדבר.

---

[5] בצרפתית גם מיספור